

KSZTAŁTOWANIE SIĘ GRANICY PÓLNOCNEJ I ZACHODNIEJ DIECEZJI LUBELSKIEJ NA PODSTAWIE BULLI „VIX DUM POLONIAE UNITAS” Z 1925 ROKU

Dnia 28 października 1925 roku, papież Pius XI wydał bullę cyrkumskrypcyjną „Vix dum Poloniae unitas” zmieniającą granice terytoriów diecezji w Polsce, którą 11 listopada tegoż roku wprowadził w życie dekret nuncjusza apostolskiego w Warszawie Wawrzyńca Lauriego¹ „Quum novam dioecesium”. Jedną z jej konsekwencji była nieznaczna zmiana granic diecezji lubelskiej, która jednocześnie stała się dla niej kwestią problematyczną. Dotychczasowe, priorytetowe i szczegółowe badania nad granicami diecezji w Polsce, podjęte m. in. przez ks. prof. Bolesława Kumora, nie wyjaśniają nam dostatecznie sprawy wykonania postanowień bulli odnoszących się do granic diecezji lubelskiej, a jedynie koncentrują się na samej interpretacji zawartego w niej zapisu, nie śledząc dalszych jego losów, a w konsekwencji pomijając długotrwały i całościowy proces kształtowania się granic diecezji lubelskiej, szczególnie tych, które oddzielają ją od diecezji siedleckiej czyli podlaskiej² oraz sandomierskiej. Celem niniejszego artykułu jest dokonanie weryfikacji i uzupełnienia dotychczasowych badań nad delimitacją granic diecezji lubelskiej zawartą w bulli cyrkumskrypcyjnej z 1925 r.

¹ S. Wilk, *Lauri Lorenzo kard.*, w: *Encyklopedia Katolicka*, red. A. Szostek i in., t. 10, Lublin 2004, s. 575.

² Nazwa diecezji janowskiej czyli podlaskiej na siedlecką czyli podlaską została zmieniona w 1925 r. na mocy bulli *Vix dum Poloniae unitas*. Obok pełnej nazwy: „diecezja siedlecka czyli podlaska” będziemy w tekście używali zamiennie nazwy „diecezja janowska czyli podlaska” oraz „diecezja podlaska” – dla okresu sprzed 1925 r. lub „diecezja siedlecka czyli podlaska” oraz „diecezja siedlecka” – dla okresu po 1925 r..

Należy zaznaczyć, że korekta granic diecezji lubelskiej, która nastąpiła na skutek realizacji postanowień bulli, była zaledwie jedną z wielu modyfikacji terytorium tejże diecezji, w jej historycznym rozwoju. Warto pokrótce przedstawić zarys tych zmian.

1. Rys historyczny granic diecezji lubelskiej

Diecezja lubelska powołana do istnienia bullą papieża Piusa VII „Quemadmodum Romanorum Pontificum” z dnia 23 września 1805 r., faktycznie zaczęła funkcjonować dopiero od 19 października 1807 r., kiedy to nastąpiło wykonanie bulli, przez delegata apostolskiego, metropolitę lwowskiego obrządku łacińskiego Kajetana Kickiego³. Od początku jej istnienia, aż do 1992 r., kiedy to została podniesiona do godności metropolii, kilkakrotnie zmieniała swoje granice. Już w 1811 r. biskup przemyski delegował jurysdykcję biskupowi lubelskiemu na 4 dekanaty: zamojski, tyiszowiecki, hrubieszowski i tarnogrodzki, znajdujące się dotąd w granicach diecezji przemyskiej. Kolejną zmianę granic diecezji lubelskiej przyniósł rok 1818. Nastąpiła ona wraz z bullą papieża

³ B. Kumor, *Granice metropolii i diecezji polskich (966-1939)*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 20 (1970), s. 328 [222]; tenże, *Ustrój i organizacja Kościoła polskiego w okresie niewoli narodowej 1772-1918*, Kraków 1980, s. 71; tenże, *Diecezja lubelska (180 lat istnienia)*, „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” 59(1985), nr 5-7, s. 236-237; *Catalogus universi cleri saecularis et regularis Dioecesis Lublinensis Anno Domini 1875*, Lublin 1874, s. V-XXV, (Documentum II – ingrosowany dokument wykonania bulli przez delegata apostolskiego, abpa lwowskiego Kajetana Kickiego); *Archidiecezja lubelska. Historia i administracja*, red. M. T. Zahajkiewicz, Lublin 2000, s.104; L. Zalewski, *Katedra i jezuita w Lublinie*, cz.1, Lublin 1947, s. 143-144; J. Skarbek, *W dobie rozbiorów i braku państwowości (1772-1918)*, w: J. Kłoczowski, L. Müllerowa, J. Skarbek, *Zarys dziejów Kościoła katolickiego w Polsce*, Kraków 1986, s. 187; H. Gapski, *Kalendarium Kościoła Lubelskiego*, w: *Skarby Archidiecezji Lubelskiej*, red. P. Kawałko i in., Lublin 2005, s. 309; J. A. Wadowski, *Lubelskie biskupstwo*, w: *Encyklopedia Kościelna podług teologicznej encyklopedii Wettera i Weltego z licznymi jej dopełnieniami przy współpracownictwie kilkunastu duchownych i świeckich osób*, wyd. M. Nowodworski, t. 12, Warszawa 1879, s. 346-350; Z. Chełmicki, *Lubelskie bpstwo*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, oprac. S. Gall i in., red. Z. Chełmicki, t. XXV-XXVI, Warszawa 1911, s. 4-5.; P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka czyli Podlaska. W 150 rocznicę erekcji (1818-1968). Przyczynki i materiały do dziejów Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej*, Siedlce 1971, s. 74.

Piusa VII „Ex imposita nobis” wydaną 30 czerwca 1818 r., na mocy której diecezja lubelska utraciła znaczną część swojego terytorium na rzecz nowo utworzonej diecezji janowskiej czyli podlaskiej oraz 34 parafie⁴ na rzecz archidiecezji warszawskiej. Zyskała natomiast 3 dekanaty: chodelski, zaklikowski i urzędowski, należące do zniesionej w tymże roku diecezji kieleckiej. Jednocześnie będąc do roku 1818 sufraganią metropolii lwowskiej, w tymże roku została z niej wyłączona i wcielona do nowo założonej metropolii warszawskiej⁵. Stabilność terytorialna diecezji lubelskiej, trwała do czasu wydania przez cara Aleksandra II ukazu z dnia 10/22 maja 1867 r., znoszącego diecezję podlaską, a w dalszej konsekwencji włączającego jej terytorium do diecezji lubelskiej. Reaktywacja diecezji podlaskiej, nastąpiła 24 września 1918, na mocy bulli papieża Benedykta XV „Commisum humilitati nostrae”, niosąc ze sobą kolejną modyfikację granic diecezji lubelskiej i wyłączając z nich obszar inkorporowanej w 1889 r. diecezji podlaskiej⁶.

Kolejna zmiana terytorium diecezji lubelskiej, którą zajmujemy się szerzej w niniejszym artykule, nastąpiła na skutek postanowień, wydanej w 1925 roku bulli „Vix dum Poloniae unitas”⁷.

Ponadto ważne modyfikacje w administracji kościelnej dokonały się w 1992. Zaprowadziła je bulla papieża Jana Pawła II z 25 marca tegoż roku pt. „Totus tuus Poloniae populus”. Na mocy tej bulli diecezja lubelska, została podniesiona do godności archidiecezji i stała się metropolią. Ponadto przekazała część swojego terytorium (10 dekanatów) nowo erygowanej diecezji zamojsko – lubaczowskiej oraz 2 dekanaty diecezji sandomierskiej⁸.

⁴ Do metropolii warszawskiej zostały przyłączone następujące parafie: Ceglów, Cygów, Czerwonka, Dąbrówka, Długa Kościelna, Dobry, Glinianka, Jadów, Jakubów, Jeruzal, Kałuszyn, Kamieńczyk, Kamienna, Karczew, Kiczki, Klębów, Kobyłka, Kołubiel, Kuflew, Latowicz, Mińsk, Niegów, Okuniew, Oleksin, Pniewnik, Postoliska, Pustelnik, Radzymin, Siennica, Stanisławów, Sulejów, Wiązowna, Wierzbnio, Wiśniew.

⁵ B. Kumor, *Granice metropolii*, t. 20 (1970), s. 329 [223]; tenże, *Ustrój i organizacja*, s. 45, 72; tenże, *Diecezja lubelska*, s. 237.

⁶ Tenże, *Granice metropolii*, t. 20 (1970), s. 331 [225]; tenże, *Ustrój i organizacja*, s. 46; tenże, *Diecezja lubelska*, s. 237; *Archidiecezja lubelska*, s. 107.

⁷ B. Kumor, *Granice metropolii*, t. 21 (1970), s. 389 [349]; tenże, *Diecezja lubelska*, s. 237; *Archidiecezja lubelska*, s. 107.

⁸ *Archidiecezja lubelska*, s. 108; *Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej*, 66(1992), nr 4/1, (Numer w całości poświęcony reorganizacji diecezji i prowincji kościelnych w Polsce oraz utworzeniu archidiecezji lubelskiej).

2. Wykonanie postanowień bulli w diecezji lubelskiej, dotyczących podziału terytorium.

Zgodnie z założeniami bulli „Vix dum Poloniae unitas” diecezja lubelska miała się składać, tak jak dotychczas (od 1918/1919 r.) z 21 dekanatów: lubelskiego, bełżyckiego, biskupickiego, biłgorajskiego, chełmskiego, hrubieszowskiego, janowskiego, kraśnickiego, krasnostawskiego, kurowskiego, lubartowskiego, łączyńskiego, opolskiego, puławskiego, szczebrzeszyńskiego (szczebrzeskiego), tarnogrodzkiego, tomaszowskiego, turbinińskiego, tyiszowieckiego, zaklikowskiego i zamojskiego. Ponadto w granicach diecezji lubelskiej znalazły się 4 parafie należące dotąd do diecezji podlaskiej: Brzeźnica Bychawska, Brzeźnica Książęca, Ruda Huta i Świerszczów. Z kolei diecezja lubelska zrzekła się na rzecz diecezji podlaskiej parafii Hańsk. Ponadto, realizacja wysuniętego przez biskupa podlaskiego Henryka Przeździeckiego projektu oparcia granicy między diecezją podlaską i lubelską na rzekach: Tyśmienicy i Wieprzu wymagała, włączenia w granice diecezji lubelskiej 10 miejscowości odebranych parafii Kock, położonej na obszarze diecezji podlaskiej. Miejscowościami tymi były: Łukowiec [Łukówiec] – wieś, Krzywda – kolonia, kolonia Wola Skromowska vel Bykowszczyzna, Wólka Rozwadowska, Karolina – wieś, Giżyce – wieś, Giżyce – kolonia, Luszawa – wieś, kolonia Żurawieniec [Żurawiniec] vel Piaski oraz Żurawieniec [Żurawiniec] – wieś. Z kolei granica pomiędzy diecezją lubelską i sandomierską miała przebiegać wzdłuż rzeki Wisły⁹. Wykonanie tych postanowień wywołało pewne kontrowersje.

2.1 Granica północna oddzielająca diecezję lubelską od diecezji siedleckiej czyli podlaskiej

Jeszcze przed erygowaniem parafii we wsi Brzeźnica Bychawska w 1919 r. położonej na obszarze reaktywowanej w 1918 r. diecezji podlaskiej, oraz przed jej włączeniem w granice diecezji lubelskiej

⁹ Archiwum Archidiecezjalne w Lublinie [dalej AAL], Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, O zmianie granic diecezji na podstawie bulli Vix dum Poloniae unitas 1925-1929, sygn. Rep 61 I 24, (Dekret Nuncjusza Apostolskiego w Polsce Lorenzo Lauriego z dnia 11 XI 1925 r., Nr 12.005), [jednostka bez paginacji]; „Wiadomości Diecezjalne Lubelskie” 8(1926), nr1, s. 1-2 (Akta Stolicy Apostolskiej); B. Kumor, *Granice metropolii*, t. 21(1970), s. 389 [349]; P. Aleksandrowicz, *Diecezja Siedlecka czyli Podlaska. W 150 rocznicę erekcji (1818-1968). Przyczynki i materiały do dziejów Diecezji Siedleckiej czyli Podlaskiej*, Siedlce 1971, s. 87.

w 1925 r., mieszkańcy tej miejscowości wraz z mieszkańcami przyległych wsi: Berejów, Zabiele oraz kolonii Brzeźnicy Bychawskiej i kolonii Berejów, dnia 15 stycznia 1919 r. wystosowali prośbę do biskupa lubelskiego o włączenie ich w granice diecezji lubelskiej. Za argument posłużył im fakt, iż pod względem administracji państwowej miejscowości te należały do gminy Tarło, leżącej w powiecie lubartowskim, guberni lubelskiej, natomiast pod względem administracji kościelnej przynależały one do parafii Ostrów w dekanacie Włodawskim, diecezji podlaskiej. Tekst tej prośby był następujący: *Ponieważ my mieszkańcy z wyżej wymienionych wiosek zamieszkujemy w dekanacie Lubartowskim Diecezji Lubelskiej i mamy kościół w Brzeźnicy Bychawskiej a należymy do parafii Ostrów dekanatu Włodawskiego, pragniemy jednak nadal pozostawać w zależności od Diecezji Lubelskiej przeto prosimy Waszą Ekscelencję o przyjęcie nas do swej diecezji pod swój zarząd duchowny i odłączenie naszych wiosek od parafii Ostrów Diecezji Podlaskiej a przyłączenie do której parafii z najbliższych w dekanacie Lubartowskim Diecezji Lubelskiej, tembardziej że i terytorialnie należymy do gubernii Lubelskiej, ponieważ znajdujemy się w gminie Tarło, która jest w powiecie Lubartowskim*¹⁰. Powyższe miejscowości, zgodnie z decyzją biskupa nie zostały jednak wcielone do diecezji lubelskiej, gdyż utworzyły samodzielną parafię w Brzeźnicy Bychawskiej¹¹, która dopiero w 1925 r., wraz z należącymi do niej miejscowościami znalazła się w granicach diecezji lubelskiej.

Z kolei parafia Brzeźnica Książęca swoje terytorium poszerzyła w 1921, o jedną wieś Juliopol, która przynależąc dotychczas do parafii Czemierniki w diecezji lubelskiej, została z niej wyłączona i wcielona do Brzeźnicy Książęcej leżącej wówczas w diecezji podlaskiej¹². W tym samym roku z nowo erygowanej parafii Hańsk, leżącej w granicach diecezji lubelskiej, została odłączona wieś Kołacze (wcześniej zanim utworzono parafię Hańsk w 1921 r., wieś ta należała do parafii Sawin, położonej także w diecezji lubelskiej),

¹⁰ AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, Akta o terytoriach 1906-1923, sygn. Rep 61 I 22, k.123.

¹¹ Tamże, k.125.

¹² Tamże, k.206, 209, 344, 347; B. Kumor, *Granice metropolii*, t. 21 (1970), s. 387-388, [347-348]; tamże, s. 401 [361].

którą na prośbę jej mieszkańców przyłączono do parafii Brus w diecezji podlaskiej¹³. W dwa lata później, w 1923 r. dwie wsie: Chromówka i Gdola, należące do parafii Świerże w diecezji lubelskiej zostały przyłączone do parafii Ruda Huta w diecezji podlaskiej¹⁴.

Oddając kilka wiosek diecezji podlaskiej, diecezja lubelska zyskała także pewne nabytki. Na mocy dekretów Kongregacji Konsystorialnej z lat 1921 i 1922, przejęła od diecezji podlaskiej dwie wsie: Kopinę z parafii Wereszczyn i wieś Krasne z parafii Ostrów Lubelski, które zostały wcielone do parafii Cyców i Rogóźno w diecezji lubelskiej¹⁵. W marcu 1923 r. mieszkańcy nowo powstałej kolonii „bez nazwy”, a położonej obok wsi Krupy (w pobliżu kolonii Giżyce) w gminie Tarło, w powiecie lubartowskim, a pod względem administracji kościelnej należące tymczasowo do parafii Kock, diecezji podlaskiej, zwrócili się z prośbą o przyłączenie ich do parafii Rudno w diecezji lubelskiej¹⁶. Biskup podlaski w piśmie do biskupa lubelskiego z dnia 30 kwietnia 1923 r., nr1677, wyraził zgodę na przyłączenie kolonii „bez nazwy” do parafii Rudno w diecezji lubelskiej¹⁷.

Przytoczone korekty terytorialne parafii leżących na granicy dwóch diecezji: lubelskiej i podlaskiej, oraz wzajemna między nimi wymiana przynależnych do nich miejscowości, zostały uwzględnione przy sporządzaniu projektu bulli cyrkumskrypcyjnej, mającej na celu m. in. uporządkowanie granicy pomiędzy obiema diecezjami, która po reaktywacji diecezji podlaskiej w 1918 r. okazała się niestabilną.

Istotne zmiany dokonały się w granicach parafii Kock, leżącej w diecezji podlaskiej, od której w myśl postanowień bulli z 1925 r. odłączono 10 miejscowości: (Łukowiec [Łukówiec] – wieś, Krzywda – kolonia, kolonia Wola Skromowska vel Bykowszczyzna, Wólka Rozwadowska, Karolina – wieś, Giżyce – wieś, Giżyce – kolonia, Luszawa – wieś, kolonia Żurawieniec [Żurawiniec] vel Piaski oraz Żurawieniec [Żurawiniec] – wieś), przyłączając je jednocześnie do 4 poniżej wymienionych parafii znajdujących się w granicach diecezji lubelskiej:

I. Do parafii Firlej zostały inkorporowane:

Łukowiec [Łukówiec] – wieś, Krzywda – kolonia, kolonia Wola Skromowska vel Bykowszczyzna, Wólka Rozwadowska, Karolina – wieś;

II. Do parafii Leszkowice przyłączono:

wieś Luszawę;

III. W skład parafii Ostrówek weszły:

Kolonia Żurawieniec [Żurawiniec] vel Piaski oraz Żurawieniec [Żurawiniec] – wieś;

IV. W granicach parafii Rudno znalazły się:

Giżyce – wieś i Giżyce – kolonia¹⁸.

Wcielenie tych miejscowości, które niegdyś należały do parafii Kock w diecezji podlaskiej, a na mocy bulli zostały przyłączone do parafii diecezji lubelskiej, stało się powodem niezadowolenia oraz kontestacji wśród mieszkańców.

Mieszkańcy wiosek i kolonii nowo przydzielonych do parafii Firlej i Rudno, a więc: wsi Łukowiec [Łukówiec], Krzywdy – koloni, kolonii Wola Skromowska vel Bykowszczyzna, Wólki Rozwadowskiej, wsi Karoliny oraz wsi i kolonii Giżyce, nie aprobując postanowień bulli, wystosowali prośbę o zezwolenie im na dalszą przynależność do parafii Kock lub przynajmniej na odbywanie w niej praktyk religijnych.

Biskup lubelski w piśmie z dnia 27 maja 1926 r. opatrzonym numerem 1569 oraz biskup siedlecki w piśmie z dnia 10 czerwca tegoż roku, nr2106, przychylił się do prośby mieszkańców w/w miejscowości, zgadzając się, aby mieszkańcy ci *po zaspokojeniu*

¹³ AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, Akta o terytoriach 1906-1923, k.349, 352; B. K u m o r, *Granice metropolii*, t. 21 (1970), s. 388, [348]; tamże, s. 401 [361].

¹⁴ AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, Akta o terytoriach 1906-1923, k.505; B. K u m o r, *Granice metropolii*, t. 21 (1970), s. 388, [348].

¹⁵ B. K u m o r, *Granice metropolii*, t. 21 (1970), s. 388, [348]; tamże, s. 401, [361]; *Kopina al. Kopnia*, w: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów Słowiańskich*, red. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Wałewski, t. 4, Warszawa 1883, s. 382; *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej z oznaczeniem terytorialnie im właściwych władz i urzędów oraz urzędzeń komunikacyjnych*, oprac. T. B y s t r z y c k i, Przemysł 1931, s. 752, 795.; *Catalogus universi cleri saecularis et regularis dioecesis lublinensis Anno Domini 1870*, s. 92-93.; *Spis kościołów i duchowieństwa diecezji lubelskiej 1948*, s. 73, 130.

¹⁶ AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, Akta o terytoriach 1906-1923, k.526.

¹⁷ Tamże, k.528.

¹⁸ AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, O zmianie granic diecezji na podstawie bulli ..., (Pismo biskupa lubelskiego do biskupa podlaskiego z dnia 7 XII 1925r., Nr 3406).

swych potrzeb religijnych udawali się do proboszcza parafii Kock, diecezji podlaskiej.

W związku z tą sprawą Nuncjatura Apostolska w Polsce, reskryptem z dnia 22 lipca 1926 r. nr 14.604 „Decretum Executoriale”, zawiadomiła biskupa lubelskiego, iż mieszkańcy powyższych miejscowości przydzielonych do parafii Firlej i Rudno, a ponadto mieszkańcy wsi Żurawieniec [Żurawiniec] wcielonej do parafii Ostrówek, po przeprowadzeniu „formalności wymaganych przez prawo kanoniczne”, zostaną z postanowienia Stolicy Apostolskiej ponownie przyłączeni do parafii Kock w diecezji siedleckiej czyli podlaskiej. Data wejścia w życie owego postanowienia została wyznaczona na dzień 15 sierpnia 1926 r.¹⁹. Również mieszkańcy kolonii Żurawieniec [Żurawiniec] vel Piaski przyłączonej na mocy bulli z 1925 r. wraz ze wsią Żurawieniec [Żurawiniec] do parafii Ostrówek w diecezji lubelskiej, wyrażając swoje nastroje dezaprobaty wobec zaistniałego stanu rzeczy, dnia 24 sierpnia 1926 r., wystosowali prośbę do biskupa lubelskiego o zezwolenie im na wypełnianie praktyk religijnych w ich dawnej parafii w Kocku, diecezji siedleckiej²⁰.

Biskup siedlecki w piśmie do biskupa lubelskiego z dnia 9 września 1929, nr 5075, po wcześniejszych z nim uzgodnieniach, poinformował go o decyzji przyłączenia kolonii Żurawieniec [Żurawiniec] vel Piaski do parafii kockiej w diecezji siedleckiej. Datę odłączenia kolonii od parafii w Ostrówku wyznaczył na 13 października 1929 r., zaś sam dekret w tej sprawie polecił ogłosić w parafii kockiej 22 września 1929 r.²¹

Bardziej problematyczną kwestią, okazało się wcielenie wsi Luszawy do parafii Leszkowice, co stało się zaczątkiem wieloletniego konfliktu pomiędzy mieszkańcami, z których część opowiadała się za przynależnością do sąsiedniej parafii w Ostrówku, a część za pozostaniem przy parafii Leszkowice. Mniejszość zaś stanowili Ci, którzy chcieli przynależeć do swojej dawnej parafii w Kocku. Zatem konflikt ten tylko w niewielkim stopniu toczył się na

¹⁹ Tamże, (Dekret Nuncjusza Apostolskiego w Polsce Nr14.604: „Decretum Executoriale”).

²⁰ Tamże, (Pismo mieszkańców kolonii Żurawieniec do biskupa lubelskiego z dnia 24 VIII 1926 r.).

²¹ Tamże, (Pismo biskupa podlaskiego do biskupa lubelskiego z dnia 9 września 1929 r. Nr 5075)

granicy dwóch diecezji: lubelskiej i siedleckiej czyli podlaskiej, głównie koncentrując się wokół przynależności Luszawy do jednej z dwóch parafii leżących w granicach diecezji lubelskiej. Jednak ze względu na długotrwałość tego sporu, warto prześledzić jego przebieg i zakończenie. Ponieważ odległość z Luszawy zarówno do Leszkowic, jak i do Ostrówka była jednakowa, zatem nie mogła ona przesądzić, jak w wielu spornych wypadkach, o jej przynależności do jednej z tych parafii. Biskup pierwotnie przyłączając Luszawę do parafii w Leszkowicach, uczynił to ze względu na małą liczbę wiernych tejże parafii, wynoszącą wówczas 1676 dusz, która jednocześnie była niższa od liczby parafian w Ostrówku (2200 dusz)²².

Spór o przynależność wsi Luszawy do jednej z dwóch sąsiednich parafii trwał niemal przez okres 3 lat – od 1925 do 1928 roku. Biskup lubelski podejmował wielokrotne i bezskuteczne próby zakończenia konfliktu, lub przynajmniej jego złagodzenia. I tak w piśmie z dnia 3 lutego 1927 r., nr 349 podjął decyzję, iż *właściwa wieś Luszawa ma należeć do parafii w Ostrówku, mniejsza zaś część rzeczony wsi pod nazwą Zagać ma należeć do parafii w Leszkowicach*. Kilka dni później tj. 8 lutego tegoż roku wydał pismo nr469, w którym odwołał podjętą w poprzednim piśmie decyzję mówiącą o podziale wsi i przyłączeniu jej do dwóch parafii: w Leszkowicach i Ostrówku. Jednocześnie postanowił w nim, całą wieś pozostawić przy parafii Leszkowice. Jednakże nie był to pomyślny finał całej sprawy, która na nowo odżyła pod koniec 1927 roku.

W listopadzie 1927 r., zgodnie z poleceniem biskupa lubelskiego z dnia 5 listopada 1927 nr 3221, do Luszawy przybyli proboszcz Czemiernik oraz proboszcz Suchowoli, wyznaczeni do zbadania „na miejscu” sprawy przynależności jej mieszkańców do jednej z parafii. Na powołanym w tym celu zgromadzeniu wiejskim, odbyło się głosowanie, którego wyniki miały zadecydować o przynależności parafialnej mieszkańców Luszawy. Większa część wiernych opowiedziała się w głosowaniu za przyłączeniem do parafii w Ostrówku.

Sugerując się wynikiem głosowania i wychodząc naprzeciw potrzebom religijnym parafian, biskup lubelski kolejnym piśmie

²² AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, Akta o wykazach statystycznych, sygn. Rep 61 VI 3, vol. I, (Podana liczba wiernych w parafii Ostrówek i Leszkowice odnosi się do przełomu lat 1924/1925).

z dnia 23 stycznia 1928 r., nr305 przyłączył mieszkańców wsi Luszawy, tym razem do parafii w Ostrówku.

Jednocześnie pismem po tą samą datą 23 stycznia 1928 r., nr 306 skierowanym do proboszczów w Leszkowicach i Ostrówku polecił, iż: *Celem zachowania spokoju i uniknięcia pretensji pozwalamy czasowo mieszkańcom tej części wsi Luszawa, która pospolicie zowie się Zagaciem, załatwić sprawy i potrzeby duchowe w kościele parafjalnym w Leszkowicach. Zatem znaczna część Luszawy została wcielona do parafii Ostrówek, natomiast mniejszej jej części zwanej „Zagaciem” zezwolono na korzystanie z posług duszpasterskich w parafii Leszkowice.*

Podsumowując, spośród 10 miejscowości (Łukowiec [Łukówiec] – wieś, Krzywda – kolonia, kolonia Wola Skromowska vel Bykowszczyzna, Wólka Rozwadowska, Karolina – wieś, Giżyce – wieś, Giżyce – kolonia, Luszawa – wieś, kolonia Żurawieniec [Żurawiniec] vel Piaski oraz Żurawieniec [Żurawiniec] – wieś), odłączonych na mocy bulli cyrkumskrypcyjnej z 1925 r. od parafii Kock w diecezji siedleckiej czyli podlaskiej i wcielonych do parafii: Firlej, Rudno, Ostrówek i Leszkowice w diecezji lubelskiej, w granicach tej ostatniej pozostała tylko jedna miejscowość – wieś Luszawa.

Minimalna korekta granicy północnej nastąpiła dopiero w 1936 r., kiedy to wieś Krasne wyłączona została z parafii Rogóźno w diecezji lubelskiej i wcielona do parafii Uścimów w diecezji siedleckiej.²³ Drugą nieznaczną zmianę zaprowadził dekret Kongregacji Konsystorialnej z 1939 r. wyłączający wieś Tulniki i kolonię Władysławów z parafii Czemierniki w diecezji lubelskiej i przydzielający je do parafii Siemień w diecezji siedleckiej²⁴.

2.2 Granica diecezjalna na Wiśle, rozgraniczająca diecezję lubelską od sandomierskiej

Wykonanie postanowień bulli rozgraniczającej diecezję lubelską od sandomierskiej również napotkało na pewne trudności, związane

²³ B. Kumor, *Granice metropolii*, t. 21 (1970), s. 389-390, [349-350]; tamże, s. 404 [364].

²⁴ B. Kumor, *Granice metropolii*, t. 21 (1970), s. 390, [350]; tamże, s. 404 [364]; *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej*, s. 1760, 1862.

z licznymi rozgałęzieniami Wisły, które swoim zasięgiem objęły wsie leżące na tzw. wyspach wiślanych.

Zgodnie z dekretem wykonawczym Nuncjusza Apostolskiego w Polsce, wydanym w związku z bullą „Vix dum Poloniae unitas”: *Diecezje: Sandomierska i Lubelska zostały rozgraniczone rzeką Wisłą w ten sposób, że miejscowości, położone po lewym brzegu Wisły, a przynależne do diecezji Lubelskiej odąd zostają przyłączone do diecezji Sandomierskiej, z którą graniczą. I odwrotnie: wsie, położone po prawym brzegu Wisły i graniczące z diecezją Lubelską a przynależne do diecezji Sandomierskiej, przechodzą do diecezji Lubelskiej. Wsie zaś, znajdujące się na wyspach wiślanych, należące nadal do tych parafii i diecezji, do których dotąd należały. (...). Przez wyspę należy rozumieć ląd stale wodą wiślaną ze wszystkich stron otoczony. Czasowe, wiosenne zwłaszcza, wylewy Wisły, oddzielające pewne terytoria od niektórych parafii, nie decydują o tem, by dany ląd mógł być uważany, jako wyspa²⁵.*

Tak sformułowany zapis okazał się bardzo kontrowersyjny. Po pierwsze pojawiła się trudność z określeniem czy dana miejscowość położona na „wyspie wiślanej” odpowiada wytycznym zawartym w definicji wyspy zawartej w bulli (czy uznać ją za wyspę, czy nie?) oraz rozbieżność pomiędzy tym, gdzie faktycznie mieszkańcy miejscowości położonych po prawej i lewej stronie Wisły, a także na „wyspach wiślanych” chcieliby zaspokajać swoje potrzeby duchowe, gdzie dotychczas korzystali z posług duszpasterskich, a gdzie w myśl Rozstrzygnięć zawartych w bulli będą zobowiązani korzystać. A ponadto jako istotny a nawet decydujący czynnik pojawił się tu wpływ poziomu Wisły i jej wylewów na przynależność parafialną mieszkańców nadwiślańskich miejscowości.

Już na przełomie lat 1918/1919 mieszkańcy kolonii Ostrów leżącej po lewej stronie Wisły a należącej do parafii Piotrawin, znajdującej się po prawej jej stronie w diecezji lubelskiej, wystosowali prośbę o przyłączenie ich do parafii Pawłowice, w diecezji sandomierskiej, leżącej po tej samej, lewej stronie Wisły, co kolonia. Prośbę swą motywowali właśnie położeniem geograficznym swojej miejscowości, które uniemożliwiała im zaspokajanie potrzeb

²⁵ AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, O zmianie granic diecezji na podstawie bulli ..., (Pismo Kurii Biskupiej w Lublinie do ks. kan. Telatyckiego dziekana dekanatu opolskiego z dnia 13 marca 1926, Nr 740).

duchowych w para-fialnym kościele w Piotrawinie²⁶. Biskup lubelski pismem z dnia 15 marca 1919 r., nr 828, wyraził zgodę na odłączenie kolonii Ostrów od Piotrawina i wcielenie jej do parafii Pawłowice w diecezji sandomierskiej²⁷. W tej sprawie Nuncjusz Apostolski w Polsce abp Achilles Ratii wydał reskrypt opatrzony datą 21 maja 1919 r., ogłaszający wcielenie kolonii Ostrów do parafii pawłowickiej, który promulgował biskup sandomierski Marian Józef Ryksa²⁸.

W niespełna trzy miesiące po wprowadzeniu w życie bulli „*Vix dum Poloniae unitas*”, już w styczniu 1926 r., proboszcz parafii Piotrawin w diecezji lubelskiej, złożył skargę na proboszcza parafii Solec w diecezji sandomierskiej, bowiem ten, jego zdaniem, samowolnie przyłączył do swojej parafii Kępę Piotrawińską leżącą po lewej stronie Wisły, na obszarze diecezji sandomierskiej, a przynależącą dotąd do parafii Piotrawin w diecezji lubelskiej. W tym samym czasie problem z określeniem przynależności parafialnej dotknął mieszkańców Kępy Gosteckiej, położonej po prawej stronie Wisły, lecz przynależnej dotychczas do parafii Solec, położonej po lewej stronie rzeki, w diecezji sandomierskiej. Tymczasem zgodnie z postanowieniem bulli, w myśl którego miejscowości położone po prawej stronie Wisły miałyby przynależeć do diecezji lubelskiej, a znajdujące się po jej lewej stronie do diecezji sandomierskiej, z wyjątkiem miejscowości leżących na wyspach, które powinny zachować swoją dotychczasową przynależność diecezjalną, Kępa Gostecka winna zmienić swoją przynależność z parafii soleckiej na parafię Piotrawin w diecezji lubelskiej. Jednakże mieszkańcy Kępy opowiedzieli się za innym rozwiązaniem, a mianowicie, aby Kępę Gostecką uznać za wyspę wiślaną i zgodnie z zapisem wykonawczym bulli zachować ją przy tej parafii, do której dotąd przynależała, a więc przy parafii soleckiej²⁹.

Trudności te skłoniły biskupów obydwu diecezji do powołania na przełomie marca i lutego 1926 r. Komisji Rozgraniczającej, mającej

jeszcze raz zbadać całą granicę diecezjalną lubelsko-sandomierską w celu uniknięcia dalszych nieporozumień. Do tego zadania wyznaczono księży delegatów z obydwu diecezji. Ze strony diecezji lubelskiej na delegata powołano ks. kanonika Wojciecha Telatyckiego, dziekana dekanatu opolskiego, zaś ze strony diecezji sandomierskiej delegatem został ks. Szambelan Teofil Zdziebłowski, proboszcz i dziekan w Siennie. Wyniki prac Komisji Rozgraniczającej, delegowanej do rozgraniczenia diecezji lubelskiej i sandomierskiej, która zebrała się 27 maja 1926 r., dały następujące, lecz nadal jeszcze nie ostateczne ustalenia:

I. Parafie należące do diecezji lubelskiej tj: Borów, Rachów³⁰, Zagłoba, Wilków, Kazimierz, Włostowie, Puławy, Gołęb oraz parafie diecezji sandomierskiej: Lasocin, Tarłów, Oleksów, Łągów, Góra Puławska, Sieciechów-Opactwo, Janowiec, Trójca, Chotcza winny zachować dotychczasowe granice.

II. Od diecezji sandomierskiej i parafii Słupia Nadbrzeżna powinna zostać odłączona Kępa Słupska i przydzielona do parafii Świeciechów w diecezji lubelskiej, a od Świeciechowa miałby zostać odłączony folwark Kępa Wałowska i wcielony do parafii Słupia Nadbrzeżnej w diecezji sandomierskiej.

Natomiast wynikły wątpliwości, co do przynależności parafialnej Kępy Koleczyńskiej, należącej dotąd do parafii Rybitwy w diecezji lubelskiej, oraz Kępy Soleckiej i Kępy Gosteckiej, leżących w granicach parafii Solec w diecezji sandomierskiej. Zdaniem Komisji Rozgraniczającej, Kępa Koleczyńska winna zostać odłączona od parafii Rybitwy i wcielona do parafii pawłowickiej w diecezji sandomierskiej, do której powinna także należeć położna po lewej stronie Wisły Kępa Piotrawińska, należąca dotychczas do parafii Piotrawin w diecezji lubelskiej. Z kolei Kępy: Solecka i Gostecka, wchodzące dotąd w skład parafii Solec w diecezji sandomierskiej, które od Solca oddziela koryto Wisły, zaś od strony diecezji lubelskiej odgraniczają dwie rzeczki, z których każda ma głębokości od 6 do 8 cali,

²⁶ AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, Akta o terytoriach 1906-1923, k. 200.

²⁷ Tamże, k. 202.

²⁸ Tamże, k. 204.

²⁹ AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, O zmianie granic diecezji na podstawie bulli.

³⁰ W Rachowie parafia nie istniała. Chodzi tu o parafię Annopol występującą w *Schematyzmach diecezji lubelskiej z początku XX w.* pod nazwą „*Annopol vel Rachów*”; Rachów, w: *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego...*, t. 9, Warszawa 1888, s.353-354: („*Rachów graniczy z przyległą i na jego obszarze założoną osadą miejską Annopolem (...), którą zwykle nazywają Rachowem*”).

zaś szerokości do 6 łokci i które w okresach letnich i suchych stają się nieznanym strumykiem o szerokości stopy ludzkiej, ponieważ nie spełniają one wystarczająco wymaganych w bulli warunków, aby je uznać za wyspy i pozostawić przy parafii soleckiej, dlatego powinny one zostać wcielone do parafii Piotrawin w diecezji lubelskiej.

Projekt rozgraniczenia granicy diecezji lubelskiej i sandomierskiej zaproponowany przez Komisję Rozgraniczającą nie był ostatecznym.

Tab. 1: Propozycja rozgraniczenia diec. lubelskiej i sandomierskiej

Miejscowości mające zostać odłączone od parafii diecezji sandomierskiej i przyłączone do parafii diecezji lubelskiej	Miejscowości mające zostać odłączone od parafii diecezji lubelskiej i przyłączone do parafii diecezji sandomierskiej
Kępa Słupska par. Słupia Nadbrzeżna (diec. sand.) → przyłączona do par. Świeciechów (diec. lub.)	Kępa Wałowska par. Świeciechów (diec. lub.) → przyłączona do par. Słupia Nadbrzeżna (diec. sand.)
Kępa Solecka par. Solec (diec. sand.) → przyłączona do par. Piotrawin (diec. lub.)	Kępa Kolczyńska par. Rybitwy (diec. lub.) → przyłączona do par. Pawłowice (diec. sand.)
Kępa Gostecka par. Solec (diec. sand.) → przyłączona do par. Piotrawin (diec. lub.)	Kępa Piotrawińska par. Piotrawin (diec. lub.) → przyłączona do par. Pawłowice (diec. sand.)

Z taką propozycją Komisji nie zgodzili się mieszkańcy Kępy Soleckiej i Gosteckiej, domagając się, w liście skierowanym do władzy diecezjalnej w Lublinie z dnia 1 września 1926 r., uznania ich miejscowości za wyspy i pozostawienia przy parafii w Solcu.

Pismem z dnia 29 października tegoż roku, pod numerem 2871, kuria sandomierska poinformowała kurię lubelską o swojej decyzji uznania Kępy Soleckiej i Kępy Gosteckiej za wyspy i pozostawienia ich przy parafii soleckiej w diecezji sandomierskiej³¹. W granicach archidiecezji lubelskiej znalazły się one dopiero w 1992 r. na mocy

³¹ AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, O zmianie granic diecezji na podstawie bulli, (Pismo Kurii Sandomierskiej do Kurii Lubelskiej z dnia 29 X 1926 r., Nr 2871).

bulli papieża Jana Pawła II „Totus tuus Poloniae Populus”³². W tym samym dniu biskup sandomierski dekretem nr 3211, dwie wsie: Kępę Kolczyńską i Kępę Piotrawińską, które do tej pory leżały w granicach parafii Rybitwy i Piotrawin diecezji lubelskiej, przyłączył do parafii Pawłowice w diecezji sandomierskiej³³. Na mocy kolejnego dekretu tegoż biskupa, opatrzonego numerem 3212, wieś Kępa Wałowska, należąca do parafii Świeciechów w diecezji lubelskiej, została z niej wyłączona i inkorporowana do kolejnej parafii w diecezji sandomierskiej – Słupi Nadbrzeżnej³⁴.

Tab. 2. Ostateczne ustalenia granicy na Wiśle

Miejscowości odłączone od parafii diecezji sandomierskiej i przyłączone do parafii diecezji lubelskiej	Miejscowości odłączone od parafii diecezji lubelskiej i przyłączone do parafii diecezji sandomierskiej
Kępa Słupska par. Słupia Nadbrzeżna → brak o niej dalszych informacji w źródłach	Kępa Wałowska par. Świeciechów (diec. lub.) → przyłączona do par. Słupia Nadbrzeżna (diec. sand.)
Kępa Solecka par. Solec (diec. Sand.) → uznana za wyspę pozostała przy par. Solec	Kępa Kolczyńska par. Rybitwy (diec. lub.) → przyłączona do par. Pawłowice (diec. sand.)
Kępa Gostecka par. Solec (diec. Sand.) → uznana za wyspę pozostała przy par. Solec	Kępa Piotrawińska par. Piotrawin (diec. lub.) → przyłączona do par. Pawłowice (diec. sand.)

Zapis zawarty w bulli cyrkumskrypcyjnej z 1925 r., dotyczący regulacji granicy północnej i zachodniej diecezji lubelskiej, w momencie jego realizacji uległ pewnym modyfikacjom. Zmiany miały na celu kompromisowe i korzystne dla wiernych przygranicznych parafii rozgraniczenie diecezji lubelskiej od diecezji siedleckiej czyli

³² *Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej*, 66(1992), nr 4/1, s.115, (*Dekret o ustanowieniu i określeniu granic nowych diecezji i prowincji Kościelnych w Polsce oraz przynależności metropolitalnej poszczególnych diecezji*).

³³ AAL, Akta Kurii Biskupiej w Lublinie, O zmianie granic diecezji na podstawie bulli ..., (Dekret bpa sandomierskiego M. J. Ryxy z dnia 29 X 1926 r., Nr 3211).

³⁴ Tamże, (Dekret bpa sandomierskiego M. J. Ryxy z dnia 29 X 1926 r., Nr 3212).

JOANNA KUMOR

Formation de la frontière du nord et de l'ouest du diocèse de Lublin selon la bulle „Vix dum Poloniae unitas” de 1925

Résumé

L'article est un essai d'une analyse historique et géographique du processus lié à la formation de la frontière du nord et celle de l'ouest dans le diocèse de Lublin selon les résolutions de la bulle circonscripte „Vix dum Poloniae unitas”, éditée le 28 octobre 1925, par le pape Pie XI. La question évoquée dans l'article concernant la modification des frontières du diocèse de Lublin, le séparant au nord du diocèse de Siedlce ou celle de Podlasie et dans l'ouest du diocèse de Sandomierz, vérifie et complète des recherches effectuées jusqu'à présent sur ce sujet. Le processus de la délimitation de la frontière du nord et de l'ouest dans le diocèse de Lublin, qui s'accomplit conformément à la bulle de 1925, en réalité était déjà initiée en 1919 et dura jusqu'à 1939, ayant comme but la division compromise et avantageuse pour les fidèles des paroisses voisines, la séparation du diocèse de Lublin de celui de Siedlce ou Podlasie et la régularisation de la frontière avec le diocèse de Sandomierz sur la Vistule. Les résultats des recherches présentés dans l'article, prouvent que des essais entrepris à diverses reprises dans les années 1925-1939 visant à définir des frontières stables du diocèse de Lublin, soumises aux changements permanents, après la régularisation finale, n'amenèrent pas à la fixation des frontières qui refléteraient la ligne de démarcation dont parle le texte de la bulle de 1925. Ainsi, la frontière réelle du nord et de l'ouest du diocèse de Lublin, formée dans les années 1925-1939, ne recouvre pas celle fixée en vertu de la bulle „Vix dum Poloniae unitas” de 1925. Le processus dans lequel furent notés trois étapes de formation de la frontière du diocèse de Lublin et Siedlce, ainsi que de celui de Lublin et Sandomierz, présente en détails la carte jointe à l'article.

Traduction: Iwona Bartosz-Przybyło

MISCELLANEA

WALDEMAR GRACZYK

INWENTARZ DÓBR PRZEDNARWIAŃSKICH BISKUPSTWA PŁOCKIEGO Z 1785 ROKU

W Archiwum Diecezjalnym Płockim pod syg. akt B6 zachowany jest *Inwentarz przednarwiańskich dóbr biskupstwa płockiego*, sporządzony po przejściu w 1785 r., biskupa Michała Jerzego Poniatowskiego na arcybiskupstwo gnieźnieńskie, a po objęciu diecezji przez biskupa Krzysztofa Szembeka, dotychczasowego koadiutora biskupa Poniatowskiego. Na polecenie kapituły katedralnej płockiej, spisu dokonał kanonik płocki, Maciej Rokitnicki. Z racji na olbrzymią rozległość dóbr biskupich zwykło dzielić się je na przednarwiańskie i zanarwiańskie. Wspomniany *Inwentarz* z 1785 r. dotyczy więc nie całości dóbr biskupich, lecz jedynie ich fragmentu. Cały ten obszar podzielony był na mniejsze jednostki zwane kluczami. Łącznie, *Inwentarz* zawiera opis 13 kluczy w tym także miasta Pułtuska, stolicy rozległego klucza tzw. pułtuskiego, położonego nad dolną Narwią, którego opis nie został ujęty w *Inwentarzu*. Warto zwrócić uwagę na interesujące informacje dotyczące wyglądu zewnętrznego miasta „[...] Miasto wokół murem opasane było. Jego największym znakiem brama z przyjazdu przez most w kwadrat murowana, vetustate temporis znacznie do upadku nachylona. Rynek częścią brukowany, częścią błotym zalazły, obszerny, długi, między dwiema postaciami od kościoła Maryi Magdaleny aż do Kollegiaty ciągnący się, w pośród Rynku stoi Ratusz, murowany pod guntami o dwóch piętrach mocno